

Historiallisen ajan muinaisjäännökset – teoriassa ja käytännössä

Johanna Enqvist & Marianna Niukkanen

Johdanto

Arkeologipäivillä 2006 pidetyn esitelmän sekä esitelmään pohjautuvan, käsillä olevan artikkelin tarkoituksena on esitellä historiallisen ajan muinaisjäännöskohteiden suojelun ja tutkimuksen tilannetta Museoviraston rakennushistorian osaston näkökulmasta. Osastolla on historiallisen ajan muinaisjäännösten hallinnoinnista vastaavana ja suojelua valvovana viranomaisena oikeus ja myös velvollisuus luoda historiallisen ajan kohteisiin ja niiden tutkimukseen liittyviä määrittelyjä ja ohjeistusta. Lähtökohtaisesti käsitellään nimenomaan historiallisen ajan muinaisjäännöksiä, mutta muinaisjäännösten olemusta pohditaan myös yleisemmällä tasolla, ja esitetyt ajatukset ja teesit voidaan useissa tapauksissa ulottaa koskemaan esihistoriallisiin muinaisjäännöksiä. Tarkoituksena on herättää keskustelua tuomalla esiin muinaisjäännösten määrittelyyn, suojeluun ja hallintoihin liittyviä kysymyksiä. Tähän liittyen esitellään lisäksi muutamia em. näkökohtien kanalta visaisia muinaisjäännöstyyppejä.

Mikä on muinaisjäännös?

Muinaisjäännös voidaan määritellä rakennusten ja rakenteiden jäännösten, kulttuurikerroksen, artefaktien ja ekofaktien muodostamaksi kokonaisuudeksi, joka on merkityksel-

linen tai potentiaalisesti merkityksellinen nyt ja/tai tulevaisuudessa historiallisen kontekstinsa takia. Muinaisjäännökseen sisältyy tietoa, joka on saavutettavissa nimenomaan arkeologisilla tutkimusmenetelmillä.

Määritelmään sisältyy oleellisena vaatimuksena konkreettisen, fyysisen objektin olemassaolo. Jäännös on siis entiteetti, jolle voidaan määritellä paikkatieto. Käytännössä historiallisen ajan inventoinnin tai maastotarkastuksen yhteydessä muinaismuistolain tarkoittamia rakenteita tai löytöjä ei välttämättä havaita, mutta niiden esiintyminen kyseisellä paikalla on potentiaalista muiden lähteiden kautta saadun tiedon valossa.

Yksittäisen maastossa tavatun jäännöksen muinaisjäännösstatusta tai arvoa on vaikea arvioida ilman tietoa sen kontekstista. Historiallisen ajan inventointien ja kenttätutkimusten lähtökohtana tulisikin olla muu lähdeaineisto kuten historialliset kartat, asiakirjalähteet, nimistö ja perimätieto. Lähdeaineiston perusteella muodostetaan kuva tietyn alueen potentiaalisista alueista ja kohteista ja maastotarkastusten avulla hankitaan konkreettisia arkeologisia havaintoja ja tarkastellaan yksittäisiä kohteita.

Pulmallista on myös kokonaisuuksien hahmottaminen. Yksittäinen rakenne on yleensä osa suurempaa rakennetta tai systeemiä, ja pienialaisetkin kohteet muodostuvat usein monesta elementistä. Kohde on tutkimuksellisessa mielessä sitä arvokkaampi,

mitä useampia siihen liittyviä elementtejä voidaan löytää ja tunnistaa. Tähän liittyen myös uudempien kerrostumien ja rakenteiden huomioiminen osana muinaisjäännöskokonaisuutta ja kohteen nykytilan muodostumista on oleellista. Yksittäinen 1800-luvun kivijalka ei välttämättä ole suojeltu kiinteä muinaisjäännös, mutta keskiaikaisella kylätontilla se on osa kohteen elinkaarta ja usein tärkeä indikaattori asutuksen sijoittumisesta. Tällä hetkellä muinaisjäännösrekisteri ei mahdollista kohteiden hierarkkista järjestämistä, mutta tarve on tunnistettu.

Muinaisjäännökseksi määriteltävän kohteen tulisi sisältää sellaista tietoa, joka on saavutettavissa nimenomaan arkeologisilla tutkimusmenetelmillä (*arkeologinen potentiaali*). Arkeologiset menetelmät tulee tässä yhteydessä ymmärtää laajasti, ja ne voivat kaivaustutkimusten ohella tai sijasta käsittää esimerkiksi kohteeseen kohdistuvia arkistotutkimuksia tai luonnontieteellisiä analyysejä. Tieto voidaan siis saavuttaa paitsi muinaisjäännöksestä itsestään käsin myös yhdistämällä muista lähteistä saatua tietoa fyysiseen jäännökseen.

Muinaisjäännösten suojelun välineitä

Muinaismuistolaissa ei anneta ikärajaa kiinteille muinaisjäännöksille. Laissa käytetään sanamuotoja ”muinaisilta ajoilta peräisin oleva”, ”muinainen”, ”ihmisten muinoin tekemä” ja ”muinaisaikainen”.

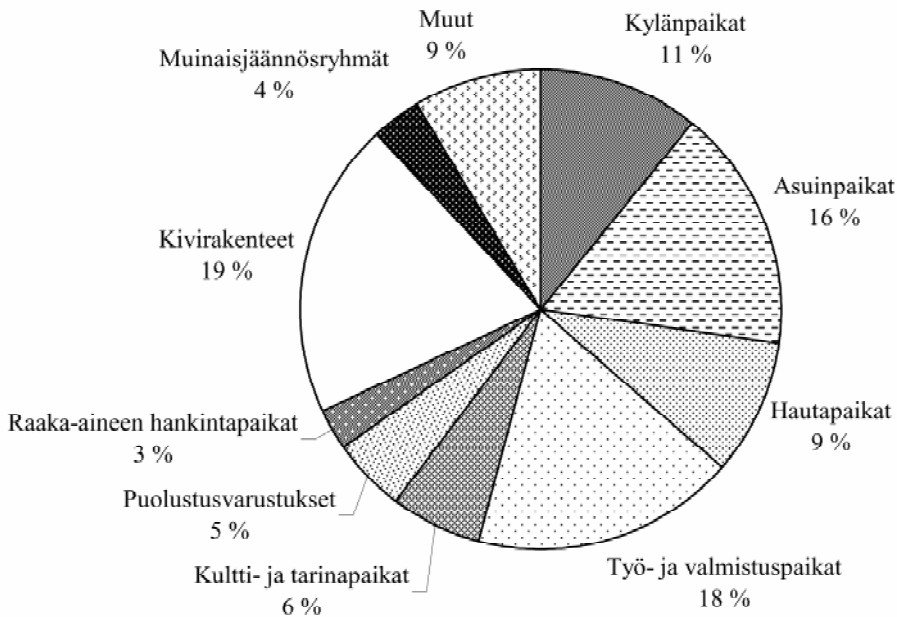
Lain perusteluissa todetaan, ettei sanaa ”muinainen” ole ymmärrettävä tavanomaisen historiallisten aikakausijaotusten mukaisesti, vaan kiinteisiin muinaisjäännöksiin voidaan lukea myöhemmältäkin ajalta olevia jäännöksiä kuten esimerkiksi linnoitusten ja rakennusten jäännöksiä ja muistomerkkejä.

Irtainten muinaisesineiden ja hylkyjen osalta ikäraja on sata vuotta. Hylkyjen kohdalla vuosia aletaan laskea aluksen oletetusta uppoamisajankohdasta (vuonna 2002 lakiin tehty täsmennys). Jos sadan vuoden ikäraja sovellettaisiin myös maalla oleviin

kiinteisiin muinaisjäännöksiin, tulisi samaa periaatetta noudattaen ikä laskea rakennuksen, rakenteen tms. hylkäämis- tai tuhoutumisajankohdasta alkaen. Siten 200 vuotta sitten rakennetun mutta vain vuosikymmen sitten palaneen rakennuksen jäännös ei olisi kiinteä muinaisjäännös ennen kuin 90 vuoden kuluttua.

Sadan vuoden ikärajan soveltaminen sellaisenaan koskemaan myös maalla olevia kiinteitä muinaisjäännöksiä tuntuisi sinänsä loogiselta ja helpolta ratkaisulta. Se toisi kuitenkin muassaan useita ongelmallisia tilanteita, joiden vuoksi ratkaisua olisi vaikea pitää suojelun kannalta toimivana ja tarkoituksenmukaisena. Ensinnäkin se olisi ristiriidassa Museoviraston jo vuonna 1971 tekemään päätöksen kanssa, jonka mukaan ensimmäiseen maailmansotaan liittyvät Helsingin maa- ja merilinnoituksen jäännökset ovat muinaismuistolain rauhoittamia, ja viime aikoina on alettu pikku hiljaa ulottaa muinaismuistolaki koskemaan jopa joitakin toisen maailmansodan aikaisia sotahistoriallisia kohteita. Sadan vuoden ikäraja sulkisi pois myös monia 1900-luvun alkupuolen teollisuushistoriallisia jäännöksiä, joita on suojeltu ja kunnostettu kiinteinä muinaisjäännöksinä jo vuosien ajan. Toisaalta rajan vetäminen kategorisesti sadan vuoden taakse toisi rauhoituksen piiriin valtavan määrän mm. hyvin tavanomaisia maaseudun asutus- ja elinkeinohistoriallisia kohteita sekä laajoja nuoria kaupunkialueita, joiden käsitteleminen kiinteinä muinaisjäännöksinä olisi paitsi käytännössä äärimmäisen hankalaa ja resursseja vaativaa myös tieteellisessä mielessä vaikeasti perusteltavissa. Harvalle jäännökselle tai hylkäämistapahtumalle on myöskään annettavissa kovin tarkkaa ajoitusta, mikä toisi mukanaan tulkintaepäselvyyksiä.

Myöskään Maltan sopimus ei ota kantaa siihen, minkä ikäistä arkeologisen kulttuuriperinnön tulee olla. Sen mukaan kohteen tietopotentiaalilla ja käytettävillä tutkimusmenetelmillä on ratkaiseva merkitys. Kohteeseen on sisällyttävä sellaisia jälkiä ihmisen toiminnasta, joita arkeologisin ja vastaavin mene-

Kaavio 1. Muinaisjäännösrekisterissä olevien historiallisen ajan kiinteiden muinaisjäännösten (yht. 2228 kpl 1.12.2006) jakaantuminen tyypeittäin. Kaavion tyypittely perustuu muinaisjäännösrekisterin asiasanoitukseen.

telmin tutkimalla voidaan saada relevanttia lisätietoa ihmisestä sekä hänen elinympäristönsä kehityksestä.

Historiallisen ajan muinaisjäännösten suojelussa onkin lähdettävä liikkeelle aktiivisesta muinaismuistolain rauhoittamien kohteiden määrittelystä. Suojelun tärkeä väline on muinaisjäännösrekisteri, jota pyritään jatkuvasti kehittämään, jotta se paremmin vastaisi suojelun ja sen seurannan haasteisiin. Museovirasto ja maakuntamuseot osallistuvat kaavoitusprosessiin ja tarvittaessa edellyttävät erilaisia muinaisjäännösinventointeja sekä ohjaavat ja ohjeistavat niitä.

Historiallisen ajan muinaisjäännösten määrittely

Museoviraston rakennushistorian osastolla on valmisteilla opas historiallisen ajan kiinteiden muinaisjäännösten määrittelyyn (toim.

M. Niukkanen), jossa kohteet on jaettu kahdeksaan pääluokkaan:

- 1) Vanhojen kaupunkien kulttuurikerrokset
- 2) Maaseudun asutushistorialliset muinaisjäännökset
- 3) Elinkeinohistorialliset muinaisjäännökset
- 4) Teollisuushistorialliset muinaisjäännökset
- 5) Liikenteeseen ja tiedonkulkuun liittyvät muinaisjäännökset
- 6) Kirkolliset muinaisjäännökset
- 7) Sotahistorialliset muinaisjäännökset
- 8) Latomukset, hakkaukset, muistomerkit, tarinapaikat yms. muinaisjäännökset

Jäännökset voidaan jakaa funktionsa perusteella erilaisiin kohdetyyppeihin ja kullekin tyyppiryhmälle on mahdollista antaa omat, ainakin suuntaa-antavat määrittelykriteerit ja suojeluohjeet. Osa luokista on selkeämpiä ja

yhtenäisempiä kuin toiset.

Muunkinlainen tyypittely on toki mahdollinen. Esimerkiksi asutushistorialliset muinaisjäännökset voisivat käsittää sekä kaupungit että maaseudun, ja teollisuus- ja elinkeinohistorialliset muinaisjäännökset on joissakin tapauksissa vaikea erotella toisistaan. Toisaalta keskiaikaiset linnat tai 1500-luvun kunnikaankartanot, joilla on ollut samanaikaisesti monia funktioita, voisivat kuulua useampaankin ryhmään. Edellä esitetyn kaltainen ryhmittely on kuitenkin osoittautunut käytännössä melko toimivaksi, ja kaikki historiallisen ajan muinaisjäännökset ovat osoitettavissa johonkin näistä ryhmistä.

Viime vuosien panostus kylänpaikkojen inventointiin ja tutkimukseen on selvästi havaittavissa, sillä kylätontteja ja muita asuinpaikkoja on muinaisjäännösrekisterissä olevista historiallisen ajan kiinteistä muinaisjäännöksistä 27 %. Seuraavaksi suurimmat ryhmät ovat työ- ja valmistuspaikkojen ohella kivirakenteet, joista kolmasosa on rajamerkkejä ja lähes kaksi kolmasosaa tarkemmin määrittelemättömiä rakenteita (aidat, röykkiöt, latomukset), joiden ajoitus, funktio ja historiallinen konteksti ovat useimmiten puutteellisesti tunnettuja. Työ- ja valmistuspaikoista valtaosa on tervahautoja, viljely-röykkiöitä ja raudanvalmistuspaikkoja. Lähes puolessa Suomen kunnista historiallisen ajan kohteita on rekisterissä tällä hetkellä ainoastaan 0–2 kpl, joten kohdennettujen, temaatistien inventointien tarve on ilmeinen. Potentiaalisia historiallisen ajan muinaisjäännöksiä on Suomen alueella laskutavasta riippuen todennäköisesti kymmeniä tuhansia (vrt. esihistoriallisia kohteita 20 000).

Muinaisjäännöksen merkitys?

Yhtä oleellinen kysymys kuin ”Mikä on muinaisjäännös?” on ”Miksi on muinaisjäännös?”. Muinaisjäännöksen olemassaoloon liittyy kysymys merkityksistä, joiden vuoksi tietyt objektit halutaan luokitella muinaisjäännöksiksi, säilyttää ja suojella. Kenen näkö-

kulma, syyt ja antamat merkitykset ovat tärkeimpiä? Itsestäänselvyydet, jollaisina näihin kysymyksiin annettuja vastauksia usein pidetään, ovat vain huonosti perusteltuja totumuksia.

Arkeologian ammattilaisten näkökulmasta muinaisjäännöksen ensisijainen, jopa absoluuttinen merkitys on yleensä sen sisältämällä informaatiolla, mahdollisuus tiedon lisäämiseen (tieteellinen). Muinaisjäännöksillä voi olla lisäksi merkitystä mm. opetuksen ja valistuksen välineinä, tradition siirtäjinä (pedagoginen), elämyksellisinä kokemuksina (viihteellinen) tai ihmisyyhteisön yhtenäisyyttä, itsetuntemusta ja itsetuntoa vahvistavana symbolina (sosiaalinen, yhteiskunnallinen). Muinaisjäännös voi saada myös negatiivisia merkityksiä vallankäytön, etnisen sorron tai tarkoitushakuisen ”tieteen” välineenä (poliittinen) ja se voi olla este tai rasite maanomistajille sekä rakennuttajille (taloudellinen). Negatiiviseksi merkitykseksi voitaneen määritellä viimeksi mainittujen lisäksi tilanne, jossa muinaisjäännöksellä ei nähdä lainkaan merkitystä.

Nämä merkitykset voivat esiintyä vaihtelevan kokoisia yksiköitä koskettavina, esimerkiksi yksityisellä, paikallisella, valtakunnallisella tai globaalilla tasolla. Ne voivat olla joidenkin tahojen tiedostettujen, tarkoitushakuisen pyrkimysten tulosta tai kummata tietämättömyydestä, tiedostamattomista asenteista tai tulla ymmärretyiksi vain osana tiettyä yhteiskuntaa ja käsitystä maailman olemuksesta. Muinaisjäännöksen merkitys on siis riippuvainen tarkastelijasta, tarkastelijan kontekstista ja tarkastelutason laajuudesta. Yksittäiset jäännökset, jäännöstyypit tai muinaisjäännökset kokonaisuutena edustavat useita merkityksiä, joiden arvo vaihtelee sekä suhteessa toisiinsa tarkasteltaviin kohteisiin että tarkastelunäkökulmaan.

Muinaisjäännökset ovat ihmiskunnan yhteistä omaisuutta ja sellaisina jokaisen vapaasti koettavissa ja tulkittavissa. Niitä voidaan tulkita myös arkeologien näkökulmasta ”väärin” tai niille voidaan antaa negatiivisia merkityksiä. Puutteellisen, virheellisesti koh-

dennetun tai vaikeaselkoisen kommunikoinnin, valistuksen ja tiedotuksen takia asiantuntijoille tärkeät merkitykset eivät välttämättä avaudu ns. suurelle yleisölle. Muinaisjännöksistä vastaavien viranomaisten sekä alan tutkijoiden roolia ja vastuuta tiedonvälittäjinä ja opastajina ei voi liiaksi korostaa.

Yksittäisen muinaisjännöksen arvo?

Kiinteän muinaisjännöksen olemassaolo ja säilyminen ovat kulttuurisessa ja sosiaalisessa mielessä itseisarvo, sillä ihmiskunnalla on oikeus menneisyyteensä, ja sen merkitykselliset jäännökset tulee säilyttää perintönä tuleville sukupolville. Muinaisjännökseen sisältyy kuitenkin monia muitakin arvoja, jotka saattavat joskus olla ristiriidassa kohteen suojelun ja autenttisenä säilyttämisen kanssa. Tärkein lienee tieto- eli lähdearvo eli muinaisjännöksen merkitys historiallisena tietolähteenä (vrt. Maltan sopimus). Tällöin tärkeimpinä korostuvat ne muinaisjännökset, joihin sisältyy potentiaalisesti paljon tietoa ja erityisesti sellaista tietoa, joka ei ole saavutettavissa muuta kautta kuin muinaisjännöstä itseään tutkimalla – millä monissa tapauksissa kuitenkin aiheutetaan kohteelle ja sen säilymiselle vahinkoa. Tutkimuksen nähdäänkin useimmissa tapauksissa oikeuttavan muinaisjännökseen kajoamisen, vaikka kokemus on osoittanut, että tutkimus olisi osattu tehdä tulevaisuudessa ”paremmin”. Arkeologiset tutkimusmenetelmät eivät kuitenkaan kehity, ellei niitä käytetä.

Kohteen suuri ikä yleensä lisää tietoarvoa, mutta myös nuori kohde voi olla tärkeä tietolähde, riippuen luonnollisesti myös siitä, mitä kohteelta osataan kysyä. Historiallisen ajan muinaisjännösten kohdalla tällaisia korkean tutkimuksellisen arvon omaavia tietopankkeja ovat esimerkiksi keskiaikaiset ja uuden ajan alun kaupunki- ja maaseutuasuupaikat, joiden kulttuurikerros käsittää suuren määrän erilaisista toiminnoista kertovia esinelöytöjä, rakennusten ja rakenteiden jäännöksiä sekä luonnontieteellisiin analyysiin so-

veltuvaa materiaalia mahdollisesti pitkältä ajanjaksolta.

Joidenkin muinaisjännösten tutkimuksellinen arvo saattaa olla perinteisessä arkeologisessa mielessä suhteellisen vähäinen. Tällaisia kohteita ovat esimerkiksi eri tarkoituksissa tehdyt kivilatomukset ja maakuopat, joiden tutkiminen ei juuri toisi niistä tai niiden ympäristöstä olennaista lisätietoa. Toisaalta on muinaisjännöksiä, joista voidaan saada paljon tietoa ilman arkeologisia kaivaustutkimuksiakin runsaan historiallisen lähdemateriaalin ansiosta. Viimeksi mainituista ovat esimerkkeinä jotkut teollisuushistorialliset kohteet, joista saattaa olla paljon toiminta-aikaisia dokumentteja. Niihin saattaa sisältyä tietoarvon sijasta enemmänkin symboli-, identiteetti- ja nähtävyyсарvoa. Arkeologisilla tutkimuksilla on kuitenkin usein mahdollista saada kohteesta täydentävää tietoa, ja rakenteiden esiin kaivaminen voi olennaisesti lisätä kohteen elämys- ja pedagogista arvoa.

Joillakin kohteilla on sekä korkea tietoehtä symboliarvo. Tällaisia ovat mm. linnat, kartanolinnat ja keskiaikaiset kirkot, joiden korjaamisessa ja restauroinnissa kulttuurikerrosten tutkiminen on tosin toisinaan jäänyt vähälle huomiolle. Muinaisjännöksillä on myös elämys- ja pedagogista arvoa, joiden kokeminen on usein riippuvainen siitä, kuinka kohteeseen liittyvä tieto onnistutaan välittämään kävijälle. Muita muinaisjännöksen arvoon vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi harvinaisuus, edustavuus, säilyneisyys, kerroksellisuus ja autenttisuus, jossakin määrin myös jäännöksen ympäristö. Myös kohteeseen liittyvät, tunnetut historialliset tapahtumat ja henkilöhistoria tuovat muinaisjännökselle lisäarvoa.

Jotkut muinaisjännöstyyppit ovat niin vähän tutkittuja ja heikosti inventoituja, että niille on vaikea antaa arvottamiskriteereitä. Ongelma koskee erityisesti maaseudun elinkeinohistoriallisia kohteita, joita eivät kirjalliset lähteetkään juuri valaise. Historiallisen ajan muinaisjännösten kohdalla korostuukin erilaisten teemainventointien kuten tiettyjen kohdetyyppien tai tietyn laajemman alueen

Muinaisjäännöstyyppien ja yksittäisten muinaisjäännösten arvottamisen kriteereitä:

- Ikä
- Ihmistoiminnan kesto ja jatkuvuus, kerroksellisuus
- Tyyppiin kuuluvien jäännösten (arvioitu) lukumäärä: tyypillisuus – harvinaisuus – uhanalaisuus
- Informatiivisuus, tietopotentiali
- Säilyneisyys, autenttisuus
- Historiallinen konteksti
- Tutkimustilanne
- Merkitystaso (paikallinen, valtakunnallinen, globaali)
- Näyttävyyys, saavutettavuus, ymmärrettävyys, edustavuus

erityisilmiöiden selvittämisen merkitys.

Tärkeää olisi pyrkiä tunnistamaan ensisijaisesti uhanalaiset muinaisjäännökset sekä erityisen arvokkaat muinaisjäännöstyytit ja kerätä niistä riittävästi tietoa suojelun varmistamiseksi. On lohdullista, että esimerkiksi maamme kymmenistä tuhansista tervahau-doista säilynee ainakin jonkinlainen otos jälkipolville myös sillä välin, kun niiden suojelukriteerit ja arvottaminen hakevat muotoaan. Toisin voi olla sellaisten harvinaisten ja arvokkaiden muinaisjäännöskohteiden laita, jotka sijaitsevat maankäytön painopistealueilla.

Humanistihiipparin hätähuuto!

Vasta-argumenttina edellä esitettyyn voitaisiin huomauttaa myös, että muinaisjäännöksiä ei voi eikä saa arvottaa, vaan jokaisella jäännöksellä on itseisarvo. Pidemmälle viety ehdotus on todeta, että mikä tahansa ihmisen toiminnan jäännös on suojeltu muinaisjäännös ilman (arkeologin) määrittelyäkin tai tietoa kontekstista. Luokittelu ja tyypittely saattaa vaikeuttaa tällä hetkellä tuntemattomien muinaisjäännöstyyppien havaitsemista. Jäännöksillä voi olla myös merkityksiä ja arvoja, joita

emme vielä tunne.

Ongelmallisia tapauksia

Tiet

Muinaismuistolain mukaan muinaisen kulkutien tulee olla ”huomattava” saadakseen muinaismuistostatuksen. Huomattavuus viitanee tien historialliseen kontekstiin ja merkittävyyteen eikä niinkään sen entiseen tai nykyiseen ulkoasuun tai rakenteisiin. Tällä perusteella kiinteitä muinaisjäännöksiä olisivat ainakin keskiaikaisen ja uuden ajan alun maantienverkoston jäännökset sekä vanhat kaukoreitit. Pohjoisessa Suomessa ”maantiet” olivat pitkään lähinnä jalkaisin kuljettavia polkuja, joiden paikantaminen kankaalta saattaa enää olla vaikeaa, mutta vaatimattomuudesta huolimatta niillä on ollut suuri merkitys mm. kaupankäynnille. Vanhat maantiet ovat siinä mielessä hankalia muinaisjäännöskohteita, että niiden linjaukset ovat yleensä edelleen ainakin osittain käytössä ja eri tavoin säilyneitä. Oman ongelmansa muodostavat talvitiet, jotka ovat saattaneet olla kulkuväylinä erittäin merkittäviä, mutta joista ei välttämättä ole jäänyt maastoon jäljelle konkreettisia tai ainakaan helposti tunnistettavia jälkiä.

Torpanpaikat

Torppien määrä oli suhteellisen vähäinen 1750-luvulle asti, kunnes kaikki talonpoikaistalot saivat oikeuden perustaa niitä, minkä jälkeen niiden määrä kasvoi räjähdysmäisesti. Näiden torppien paikkoja voinee pitää suuren lukumääränsä, mahdollisen lyhytikäisyytensä ja todennäköisesti vaatimattoman materiaallisen kulttuurinsa johdosta muinaisjäännöksinä vähemmän merkityksellisinä kuin esimerkiksi kylätontteja. Valtaosa 1800-luvun torpanpaikoista on lisäksi edelleen rakennettuja. Onko esimerkiksi 1800-luvun puolivälissä rakennetun ja 1950-luvulla autioituneen torpan paikalla sellaisia tutkimuksellisia tai muita arvoja, että sitä olisi pidettävä kiinteänä

muinaisjäännöksenä?

Myllynpaikat

Myllynpaikkoja voi torppien tavoin jäljittää vanhan kartta-aineiston avulla (esim. Kuninkaankartasto). Hyvillä myllynpaikoilla on mahdollisesti ollut myllyjä keskiajalta lähtien. Virtaava vesi jauhatuksen voimanlähteenä on ilmeisesti otettu käyttöön jo 1200-luvulla, ja usein samassa koskessa oli sekä mylly että vesisaha. Myllyjä on ollut eri aikoina toiminnassa yhteensä luultavasti tuhansia. Vanhoilla myllynpaikoilla maastotarkastusten yhteydessä havaitut rakenteet ovat yleensä uudempien 1900-luvun mylly- ja saharakennusten jäännöksiä. Vanhemmista laitoksista on usein jäljellä korkeintaan paikalle muistomerkinnomaiseksi opasteeksi jäänyt myllynkivi. Kysymys kuulukin: onko myllyn *paikka* suojeltava muinaisjäännös myös siinä tapauksessa, että vanhoista myllyrakenteista ei olisi paikalla näkyvissä enää jälkeäkään tai ne olisi hävitetty nuorempien betonisten rakenteiden tieltä?

Kiviaidat

Kiviaitoja on lähes joka puolella Suomea – kaikkialla, missä pellot ovat olleet kivisiä. Kiviaidat ovat usein varsin hallitseva historiallinen elementti maisemassa, mutta ne ovat samalla vaikeasti ajoitettavia. Aitojen ikää voi yrittää jäljittää vanhoissa kartoissa näkyvien maankäyttökuvioiden perusteella. Aidat ovat keskimäärin nuoria, ehkä 100–200 vuoden ikäisiä ja liittyvät useissa tapauksissa edelleen orgaanisesti ympärillä olevaan rakennuskantaan ja maankäyttöön, jolloin niillä ei ole erityistä tutkimuksellista merkitystä. Toisaalta tunnetaan joitakin kiviaitoja, joiden voidaan perustellusti arvioida olevan jopa keskiaikaisia. Koska aidat ovat yleensä näyttäviä rakenteita ja myös konkreettinen todiste menneiden sukupolvien raskaasta uurastuksesta, herättää niiden suojelu joskus suorastaan pienimuotoisia, paikallisia kansanliikkeitä. Kiviaitojen säilyttämisen tärkeyttä on helppo

puoltaa, mutta onko nimenomaan muinaismuistolaki siihen oikea keino?

Punaisten joukkohaudat

Vuoden 1918 tapahtumiin liittyen valkoiset vastustivat punaisten hautaamista siunattuun maahan ja perustivat teloituspaiikkojen läheisyyteen joukkohautoja. Punaisten hautapaikalla on usein esimerkiksi työväenyhdistyksen tai vainajien omaisten pystyttämä muistomerkki. Keskeisillä paikoilla olevia punaisten hautoja tyhjennettiin sodan jälkeen ja vainajien jäännökset siirrettiin syrjemmäksi joukkohautoihin. Muinaismuistolain mukaan rauhoitettuja ovat ”muinaiset hautapaikat, jotka eivät ole seurakunnan hoidossa olevalla hautausmaalla”. Ovatko punaisten hautapaikat ”muinaisia” muinaismuistolain tarkoittamassa mielessä - vainajien lähimaisia ja teloittajia on edelleen elossa? Entä onko tyhjennettyjen joukkohautojen paikoilla suojeluarvoa?

II maailmansota

Salpa-asema ja muut toisen maailmansodan aikaiset linnoitukset ovat hylättyjä, joten muinaismuistolakia voidaan periaatteessa soveltaa niihin niiden nuoresta iästä huolimatta. Salpa-aseman kiviset panssariesteet ja betonirakenteet ovat hyvin vaikuttavia, mutta monet korsut ja taistelukaivannot ovat käsitäneet puurakenteita, joiden maaduttua laitteista ei ole jäänyt paljon jäljelle. Salpalinjan rakentajia on edelleen elossa, ja linnoitukseen liittyy voimakas tunnelataus. Osia Salpa-asemasta on suojeltu kiinteisiin muinaisjäännöksiin rinnastettavina kohteina, ja joitakin varustuksia on kunnostettu ja museoitu (mm. Miehikkälän Salpalinja-museo). Myös monista talvi- ja jatkosodan aikaisista taistelupaikoista on tullut tärkeitä matkailukohteita. Kiinnostus myös Porkkalan vuokra-alueen venäläisajan jälkien kartoitukseen ja suojeluun on heräämässä vähitellen, kun alueen palauttamisesta Suomelle on kulunut 50 vuotta. Aika alkaa siis vähitellen olla kypsä myös tiettyjen

isänmaan menneisyydelle häpeällisten ja traumaattisten vaiheiden muistojen säilyttämiselle.

Lopuksi

Historiallisen ajan kiinteiden muinaisjäännösten määrittely ja arvottaminen ovat monimutkaisia kysymyksiä, joihin on mahdotonta antaa yksiselitteisiä, kaiken kattavia ja pysyviä vastauksia. Näkemykset ja niiden pohjalta muodostetut suuntaviivat elävät inventointityön ja tutkimuksen edetessä sekä kulttuuriympäristön arvojen ja historiakäsityksen hitaan mutta jatkuvan muutosprosessin myötä. Haasteita ovat tasapainottelu joustavan ja dynaamisen, mutta toisaalta yhtenäisen ja johdonmukaisen luokittelun välillä, realististen mahdollisuuksien ja suojellisuuden idealismin yhteensovittaminen sekä muidenkin kuin viranomaisnäkökulman huomioiminen. Saattaa olla, että päästämme tällä hetkellä tuhoutumaan joitakin sellaisia kohdetyppejä, joi-

den suojelua tullaan myöhemmin pitämään hyvinkin aiheellisena. Kaikkia ihmistoiminnan synnyttämiä jäännöksiä ei kuitenkaan kategorisesti voida ”varmuuden vuoksi” säilyttää jälkipolville, vaan on luotettava siihen, että mikäli tämänhetkiset ratkaisumme ovat pohdittuja ja perusteltuja, ne ymmärretään myös tulevaisuudessa. Arkeologikunnan avoin ja ennakkoluuloton keskustelu antaa tähän eväitä.

Johanna Enqvist, FM

Museoviraston arkeologian osaston ja rakennushistorian osaston määräaikainen projektitutkija

Marianna Niukkanen, FM

työskentelee Museoviraston rakennushistorian osastossa historiallisen ajan muinaisjäännöksistä vastaavana intendenttinä.